

Тэматычная група будаўнічай лексікі ў СМІ і мастацкім тэксце

У лексічнай сістэме мовы вылучаюць лексіка-семантычныя і тэматычныя групы слоў. Дыферэнцыяцыя і дыскрэтнасць гэтых аб'яднанняў звязана з рознымі падыходамі — лінгвістычным і лагічным. Лінгвістычны падыход зводзіцца да вырашэння самых розных праблем у межах лексіка-семантычных груп, лагічны — грунтуецца на даследаванні лексікі па тэматычных групах. Кожную лексіка-семантычную групу (ЛСГ) можна аднесці да канкрэтнай тэмы, г.зн. ЛСГ уваходзіць у склад пэўнага тэматычнага аб'яднання. Адным з такіх аб'яднанняў з'яўляецца тэматычная група будаўнічай лексікі.

Будаўнічая лексіка з'яўляецца адным са значных пластоў беларускай лексічнай сістэмы. Будаўніцтва на тэрыторыі Беларусі развівалася са старажытных часоў і было неад'емным, жыццёва-неабходным відам гаспадарча-эканамічнай дзейнасці чалавека. Таму і будаўнічая лексіка ўяўляе сабой своеасаблівую семантычную групу слоў, якая фарміравалася на працягу доўгага часу і адлюстроўвае паняццёвую сістэму будаўніцтва.

У наш час гэтая група актыўна папаўняецца з розных крыніц, таму вывучэнне будаўнічай лексікі актуальна як у лінгвістычным плане (пытанні гісторыі і этымалогіі, лексічнай тыпалогіі і лексічных узаемасувязей), так і ў прыкладным аспекце (стварэнне нарматыўнай беларускай будаўнічай тэрміналогіі, засваенне яе семантыкі носьбітамі мовы).

Сродкі масавай камунікацыі даволі нярэдка карыстаюцца лексікай гэтай групы, аднак ужыванне яе абмежавана выкарыстаннем, часцей за ўсё, асобных слоў. Так, у тэматычнай групе будаўнічай лексікі выдзяляецца субстантыўная ЛСГ са значэннем 'пабудовы, прызначаныя для жылля'. З прааналізаваных дванаццаці артыкулаў на будаўнічую тэматыку ў перыядычных выданнях удалося адзначыць толькі чатыры лексемы: **будынак, дом, жыллё, пабудова**, тры з якіх - аддзяяслоўныя назоўнікі. Зразумела, што такая абмежаванасць у выкарыстанні лексікі гэтай ЛСГ у СМІ выклікана нарматыўнымі патрабаваннямі і асаблівасцямі публіцыстычнага стылю.

Іншы падыход назіраем у мове мастацкай літаратуры, дзе дэрывацыйныя варыянты прадстаўлены больш шырока і дзе мае месца выкарыстанне слоў з народна-гутарковай мовы.

Сістэмнае ўпарадкаванне слоўнікавага запasu мае шматаспектны характар і немагчыма без вывучэння дыялектнага матэрыялу, які з'яўляецца

каштоўнай крыніцай папаўнення лексікі сучаснай беларускай літаратурнай мовы і тэрмінасістэм розных галін навукі. Таму мэтазгодна даследаваць лексіка-семантычную парадыгму не асобных слоў, а цэлых лексіка-семантычных груп ва ўзаемадачыненьнях літаратурнай і дыялектнай разнавіднасцей нацыянальнай мовы.

Разгледзім субстантыўную лексіка-семантычную групу будаўнічай лексікі са значэннем ‘жыллёвыя пабудовы’, якая ўжываецца ў рамане Барыса Сачанкі “Вялікі Лес” [1].

Амаль усе падзеі ў творы звязаны з пэўнай мясцовасцю — вёскай Вялікі Лес. Таму падрабязнае апісанне сялянскага побыту займае значнае месца. У сувязі з гэтым неабходна адзначыць шырокае выкарыстанне тэматычнай групы будаўнічай лексікі, якая не толькі дае ўяленне пра тыя ці іншыя з’явы і акалічнасці матэрыяльнага акружэння жыхароў вёскі, але і з’яўляецца сродкам раскрыцця іх псіхалагічнага стану, сродкам выяўлення пазіцыі герояў.

У групе назваў пабудовы паводле прызначэння выдзяляюцца дзве падгрупы. Першая з іх, на якой і спынімся, — словы са значэннем ‘жыллёвыя пабудовы’ прадстаўлена назоўнікамі **буда, будан, будыніна, дом, дамок, дамоўка, жытло, чатырохсценка, хата, хатка**.

Лексемы **буда** і **будан** ужываюцца са значэннем часовага жылля. У аўтара знаходзім: “*Варылі есці, і калі наядаліся, выносілі з будаў бубны, гітары, іншыя, толькі ім адным вядомыя, галаснікі*”. “*У стагах сена начаваў, а то апошнія дні пад вываратнем будан сабе зрабіў*”.

Назоўнік **дом** у сучаснай беларускай мове мае некалькі значэнняў. У творы ўжываецца ў наступным кантэксце: “*Дом, у якім жылі,--у руінах*”. Акрамя таго, у рамане адзначаюцца два дэрывацыйныя варыянты з гэтым каранем: **дамок** ‘разм. памянш. да дом у (у 1 знач.); невялікі дом’: “*Яны, аказваецца, у Мінску, толькі жывуць не ў сваёй кватэры, а перабраліся ў нечы прыватны дамок, на Камароўку*”; і **дамоўка** ‘хата, дом, прытулак, гаспадарка’: “*Тры разы ён трапляў пад бамбёжку нямецкіх самалётаў, разоў пяць на ім і іншых такіх жа, як ён, выгнаных вайною з дамоўкі гаротніках, стралялі з кулямётаў і аўтаматаў з кустоў*”.

Слова **хата** ў мастацкім тэксце мае словаўтваральныя варыянты: **хатка, хаціна, хатачка**. Цікавай падаецца варыянтнасць гэтай лексемы і ў дыялектнай мове: **абэржа, кучка, хатычка, хаціско, хацёна, хацінка, хатно, хатнішчэ і інш.**

Лексічная сістэма мовы багатая і разнастайная, таму пры вывучэнні і выкарыстанні неабходна ўлічваць усе яе аспекты.

Літаратура

1. Сачанка Б. Выбраныя творы. У 3 т. Т. 1. Вялікі Лес: Раман у 3 Кн. — Мн.: Маст. Літ., 1993. — 590 с.

РЕПОЗИТОРІЙ БГПУ